

RECENZIJOS

DĖL SENŪJŲ BALTŲ TERITORIJOS PIETRYČIŲ RIBOS

В. В. Седов, Балто-иранский контакт в Днепровском левобережье, «Советская археология», 1965, № 4, p. 52—62.

1962 m. pasirodžiusi V. Toporovo ir O. Trubačiovo monografija „Aukštutinės Padneprės hidronimų lingvistinė analizė“¹ susilaukė plataus atgarsio mūsų šalyje ir užsienyje. Tas atgarsis neapsiriboja vien daugeliu recenzijų bei anotacijų, bet yra kur kas svarbesnis. Minėtoji monografija tapo dalykiškų svarstymų bei diskusijų objektu ir tuo stimuliuojančiu pamatu, kuris skatina tolesnius ieškojimus ir tyrinėjimus². Siandien dar per anksti spėti, ar visos monografijoje keltos mintys ir hipotezės bus ateities tyrinėjimų patvirtintos, tačiau svarbiausios jų (baltiškų hidronimų buvimas iki Seimo baseino, Aukštutinės Padneprės baltiškų ir slaviškų hidronimų santykinė chronologija) lieka nepaneigiamos.

Viena svarbiausių ir naujausių V. Toporovo ir O. Trubačiovo monografijos išvadų buvo baltiškų hidronimų paplitimo pietryčių ribos nustatymas ir baltų-iranėnų tiesioginių kalbinių kontaktų konstatavimas. Ši drąsi išvada gerokai pakoregavo M. Fasmerio teiginį, kad baltus ir iranėnus jau I tūkstantmečio pr. m. e. paskutiniais šimtmečiais skyrusios slavų gentys. Materialinė kultūra, skyrusi šiaurinius iranėnus nuo pietinių baltų, archeologų paprastai vadinama Juchnovo (gyvenamosios vietos vardas) kultūra. Iki pastarųjų metų Juchnovo kultūra buvo vieningai priskiriama

¹ В. Н. Топоров, О. Н. Трубачёв, Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья, Москва, 1962.

² Pavyzdžiui, po monografijos „Aukštutinės Padneprės hidronimų lingvistinė analizė“ pasirodymo įvykusiose dviejose plataus masto toponimikos konferencijose bent kelių pranešimų autoriai, nagrinėję baltiškų vietovardžių substrato problemą, rėmėsi ir minėtajai monografijai, plg. Ф. И. Гордеев, К вопросу о происхождении гидронима Москва, кп.: Всесоюзная конференция по топонимике СССР (Тезисы докладов и сообщений), Ленинград, 1965, p. 100; А. С. Стрыжак, Основные гидронимические ареалы Средне-поднепровского левобережья, ten pat, p. 131; В. А. Жучкевич, Гидронимические исследования и историко-географическая реконструкция топонимического ландшафта, кп.: III республиканська ономастична (гідронімічна) конференція (тези), Київ, 1965, p. 31; В. П. Петров, Балтика і славика в гідронімії України, ten pat, p. 115.

slavams. Bene pirmasis šios kultūros slaviškumu suabejojo H. Mora, įtardamas, kad ji gali būti baltiška. Vienas žymiausių mūsų šalies archeologų P. Tretjakovas, Juchnovo kultūrą laikęs slaviška, vėliau (1963 m.) savo nuomonę pakeitė. Tačiau Juchnovo kultūros etninio priklausymo problema tuo dar nebuvo išspręsta. Šią problemą, naudodamas lingvistikos, ypač toponimikos, duomenis ir sprendžia archeologas V. Sedovas savo straipsnyje „Apie baltų-iranėnų kontaktus Dnepro kairiajame krante“³. Nesigilinant į argumentacijos detales, galima paminėti svarbiausias išvadas, kurios daug padės lingvistams, besidomintiems baltų-iranėnų, baltų-slavų kalbiniais ryšiais. Visų pirma, autorius teigia, kad Juchnovo kultūra yra neabejotinai baltiška. Autorius rašo: „Detalus ankstyvojo geležies amžiaus archeologinio ir toponiminio žemėlapiu sugretinimas rodo teisingumą išvados, kad dauguma iranizmų Paseimėje yra palikta skitų genčių..., ir leidžia manyti, kad didelė dalis baltiškos kilmės vandenvardžių Seimo baseine išliko iš tų laikų, kai čia gyveno Juchnovo kultūros gentys“ (p. 57). Ši išvada, paremta kruopščia lyginamąja materialinės kultūros relikty Seimo baseine analize, visiškai patvirtina V. Toporovo ir O. Trubačiovo hipotezę apie baltų-iranėnų kalbų tiesioginių kontaktų buvimą Seimo baseine. Tačiau bene labiausiai kalbininkus sudomins baltų-iranėnų kontaktų data, nustatyta V. Sedovo straipsnyje. Vien tik kalbos duomenimis, kaip žinoma, šios datos nebuvo galima nustatyti (lingvistinė hidronimų analizė geriausiu atveju gali parodyti tik santykinę šių kontaktų chronologiją). V. Sedovo nuomone, Juchnovo kultūrą į Paseimę atneša baltai apie V—IV a. pr. m. e. Baltų judėjimas į Paseimę greičiausiai vykęs iš šiaurės, gal būt, iš Desnos baseino. Vadinas, baltų-iranėnų kalbų kontaktai turėję prasidėti apie V—IV a. pr. m. e. V. Sedovas, be to, bando nustatyti, kiek ilgai galėjo trukti baltų-iranėnų kontaktai. Jo nuomone, baltų-iranėnų kontaktai, prasidėję apie V—IV a. pr. m. e., galėję tęstis kokius keturis penkis šimtmečius, t. y. iki mūsų eros pradžios. Paseimės iranėnų (skitų) gentys, baltams atėjus į Paseimę iš šiaurės, greičiausiai nepasitraukusios, o prieš mūsų eros pradžią buvusios ateivių baltų asimiliuotos.

Iš to, kas čia pasakyta (net jeigu dalis šių teiginių ateityje būtų koreguojama), matyti, kad Seimo baseinas tikrai buvo baltų-iranėnų kalbų tiesioginių kontaktų vieta. Be to, dabar jau nėra jokios abejonės, kad Paseimės baltai — Juchnovo kultūros palikėjai — yra periferinė pietinių baltų grupė, ten atėjusi iš šiaurės vėliau ir, matyti, išnykusi anksčiau už kitus Dnepro baltus.

Tad V. Sedovo straipsnis „Apie baltų-iranėnų kontaktus kairiajame Dnepro krante“, kurio pasirodymą iš dalies galėjo sugestionuoti anksčiau minėtosios V. Toporovo ir O. Trubačiovo monografijos išvada apie baltų-iranėnų tiesioginius kalbinius kontaktus Seimo baseine, savo ruožtu ne tik patvirtino tą išvadą archeologinių duomenų analize, bet ir nustatė baltų-

³ V. Sedovas yra parašęs ir daugiau darbų, susijusių su baltų praeitimi: В. В. Седов, Следы восточнобалтийского погребального обряда в курганах древней Руси, «Советская археология», 1961, № 2, p. 103—121; В. В. Седов, Курганы ятвягов, ten pat, 1964, № 4, p. 36—51, ir kt.

iranėnų kontaktų apytikrę datą. Metodologiniu požiūriu tai labai svarbu, nes toponimika ir archeologija, eidamos kartu, gali duoti labai svarbių žinių apie seniausią tautų istorijos periodą. Šiuo atveju įdomu yra tai, kad toponimika atliko vaidmenį žvalgo, kurio pėdomis eidami, kitų sričių tyrinėtojai ne tik nesuklydo, bet ir patvirtino preliminarines toponimikos išvadas.

A. Vanagas

SLAVŲ KALBŲ MORFOLOGIJOS ISTORIJS BRUOZAI

П. С. Кузнецов, Очерки по морфологии праславянского языка, Москва, 1961, 144 p.

P. Kuznecovas, žymus slavų kalbų specialistas, savo knygoje nagrinėja praslaviškųjų vardažodžio ir veiksmažodžio kaitybos sistemų susiformavimo klausimus, paliečia kai kuriuos tų sistemų raidos momentus slavų prokalbės metu. Autorius kalbinius reiškinius analizuoja, susiedamas vienus su kitais. Tai leidžia jam gana vykusiai atsekti priežastis, sukėlusias analizuojamuosius reiškinius.

Praslaviškosios morfologinės sistemos susiformavimo ir raidos neįmanoma suprasti be baltų kalbų. P. Kuznecovo knygoje baltų kalbų duomenų analizė užima labai svarbią vietą. Prabaltiškoji morfologinė sistema iš visų indoeuropiečių kalbų yra artimiausia slavų morfologinei sistemai. Dėl tos priežasties P. Kuznecovas, tą artimumą gal kiek perdėdamas, vartoja terminą „bendroji baltų-slavų kalba“ (общеславянобалтийский язык). „Bendroji baltų-slavų kalba“ (arba prokalbė) nei fonetikos, nei morfologijos srityje nerekonstruota. Jos rekonstrukcija nepavyko nė kalbamosios knygos autoriui. Baltų ir slavų kalbų morfologinės sistemos yra panašios, tačiau ne identiškos. Antai vardažodžio kaitymo sistemose yra nemaža galūnių, kurias P. Kuznecovas nelaiko kilusiomis iš vieno šaltinio: vns. kilm. liet. *rañk-os* (kur *-os* iš **-ās*) ir s. sl. *žen-y* (kur *-y* P. Kuznecovas kildina iš **-om+-s*); vns. įn. liet. *sūnu-mi* (kur *-mi* greičiausiai iš **-mī*; tai rodytų žemaičių *-mi*¹) ir s. sl. *rabo-mь* (kur *-mь* iš **-mi*); dgs. kilm. liet. *vilk-ū* (kur *-ū* iš **-ōn*) ir s. sl. *rab-ѡ* (kur *-ѡ* iš **-on*, nes **-ōn* slavų būtų *-q*), dgs. įn. liet. *vilk-aīs* (kur *-aīs* iš **-ōis*) ir s. sl. *rab-y* (*-y* iš **-ōis* fonetiškai negalėjo atsirasti). Čia suminėti fleksijos skirtumai gali būti labai seni, paveldėti iš indoeuropiečių kalbinės bendrystės. Apskritai, baltų ir slavų kalbų vardažodžio fleksija yra labai panaši, tačiau tas panašumas atsirado ne dėl baltų ir slavų kalbų bendrų inovacinių pakitimų, o dėl to, kad baltų ir slavų kalbos jį paveldėjo iš ide. kalbinės bendrystės. Turint tai galvoje, terminas „bendroji baltų-slavų kalba“ atrodo nepagrįstas.

Skaitant knygą, matyti, kad autorius ketina ne vienam baltų ir slavų kalbų morfologijos faktui ir reiškiniui, nors ir skirtingam, surasti bendrą pamatą. Antai P. Kuznecovas teigia (tiesa, labai atsargiai), kad „bendroji

¹ K. Būga, Rinkiniai raštai, I, Vilnius, 1958, p. 566 (išnaša).